

o. Tomasz M. Dąbek OSB

### Recenzja pracy doktorskiej

Ks. Mateusz Nycz, *Koncepcja przymierza w Pierwszej Księdze Machabejskiej 1 – 2 Analiza socjoretoryczna*, Warszawa 2020, ss. 217

Przedstawiona praca obejmuje:

Wykaz skrótów (ss. 2-5)

Wstęp (ss. 5-11)

cztery rozdziały:

I Przymierze w wewnętrznej strukturze tekstu (ss. 12–84)

II Przymierze w interteksturze tekstu (ss. 85–121)

III Przymierze w społeczno-kulturowej strukturze tekstu (ss. 123–152)

IV Przymierze w sakralnej strukturze tekstu (ss. 153–191)

Zakończenie (ss. 192-199)

Bibliografię (ss. 200-214)

Doktorant opracował bardzo ciekawy temat. Przymierze stanowi podstawę więzi Izraela z Bogiem. Zawarte pod górą Synaj, po Wyjściu z niewoli egipskiej, kształtowało życie religijne i społeczne Ludu Wybranego. Bóg nieustannie wierny swemu przymierzemu, wzywał do jego przestrzegania. Natomiast Izraelici często nie dochowywali wierności podjętym zobowiązaniom. Bóg wzywał do nawrócenia, karał za niewierność i ostatecznie dopuścił zniszczenie najpierw północnego królestwa przez Asyryjczyków, a potem południowego przez Babilończyków i wygnanie swego narodu. W niewoli refleksja nad sytuacją doprowadziła do nawrócenia, troski o przestrzeganie Bożego Prawa. Jednak po powrocie z niewoli wielu Izraelitom odpowiadał sposób życia innych ludów.

Dwa pierwsze rozdziały Pierwszej Księgi Machabejskiej ukazują sytuację Izraelitów podczas prześladowania religijnego, której podjął Antioch IV Epifanes, popierany przez część

arystokracji i kół kapłańskich dążących do upodobnienia się do całego ówczesnego świata rozwijającego kulturę hellenistyczną. Narzucaniu obcych obyczajów ostro przeciwstawił się wierny przymierzu kapłan Matatiasz z Modin, ojciec pięciu synów, z którymi podjął walkę przeciw hellenistycznej władzy.

Analiza została przeprowadzona przez zastosowanie metody socjoretorycznej Vernona K. Robbinsa: badanie retoryczne tekstu, analizę synchroniczną oraz stosowanie metod właściwych naukom społecznym.

Pierwszy, najobszerniejszy rozdział, zawiera omówienie przymierza w wewnętrznej strukturze tekstu. W pierwszym punkcie Autor rozprawy przedstawia badany fragment Pierwszej Księgi Machabejskiej jako teksturę repetycyjno-progresywną – zawierającą wiele powtórzeń, w których następuje rozwój treści stosowanych terminów. Bada występowanie związanych z tematem przymierze określeń wskazujących na prawo, kult i ziemię oraz inne, mniej ważne, a także ich antonimy, przeciwieństwa tego, co umożliwi wierność przymierzu, wynikającemu z niego prawo, sprawowanie kultu i posiadanie ziemi, jaką Bóg obdarzył swój lud. Sporządzane tabele stanowią podsumowanie badanych zagadnień.

Drugi punkt poświęca badaniu tekstury narracyjnej, która składa się z określenia narratora, punktu widzenia i czytelnika tekstu. Płaszczyzna ideologiczna pokazuje nastawienie narratora wobec opisywanych postaci oraz instytucji życia religijnego Izraela. Autor Pierwszej Księgi Machabejskiej przeciwstawia Antiochowi IV Epifanesowi jako uosobieniu wszelkiego zła kapłana Matatiasza broniącego wierności przymierzu Izraela z Bogiem. Potępia też Żydów posłusznych hellenistycznemu władcy i dążących do wprowadzenia narzucanych przez niego zmian. Jeśli chodzi o płaszczyznę przestrzenną, narrator jest wszechobecny, blisko wszystkich opisywanych wydarzeń. Nie identyfikuje się wprost z żadną ze stron konfliktu, ale jego wypowiedzi pokazują, że popiera sprzeciw wobec narzucanej hellenizacji. Wypowiada się zawsze w czasie przeszłym, dokonanym z dystansu czasowego wobec opisywanych faktów. Niewiele uwagi poświęca psychologicznej charakterystyce postaci, lecz skupia się na ich emocjach. Domyślny czytelnik to osoba znająca osoby i wydarzenia przedstawiane w Księdze, miejsca, w których one następują. Autor nie określa języka, jakim się posługują bohaterowie. Datację przedstawia czasem według rachuby greckiej, czasem żydowskiej jako znanych czytelnikowi. Zakłada znajomość judaizmu, wydarzeń przekazanych w Pięcioksięgu, tekstach historycznych, ewentualnie prorockich Starego Testamentu, świąt oraz instytucji żydowskich. Czas narracji w badanym tekście różni się od czasu historii, wybór wydarzeń z historii życia bohaterów ma charakter selektywny, zdarzają się anachronie. Wydarzenia obejmują czas od wstąpienia na tron Antiocha IV Epifanesa (175 r. przed Chr.) do śmierci Matatiasza (166 r. przed

Chr.). Niektórym wydarzeniom autor poświęca więcej uwagi, inne podsumowuje w sumariuszach, zwracają uwagę na wierność przymierzu. Niektóre wydarzenia opisuje kilka razy, ponieważ powtarzały się podobne sytuacje odstępstwa czy wierności przymierzu. Najwięcej uwagi z wprowadzonych postaci poświęca królowi Antiochowi i kapłanowi Matatiaszowi. Wprowadza też postacie zbiorowe – ludzi wiernych przymierzu, podążających za Matatiaszem, i porzucających je, wypełniających zamiary Antiocha. Zarówno indywidualne jak zbiorowe postaci nie zmieniają w czasie opowiadania swego nastawienia. Doktorant sumiennie przytacza i analizuje występujące w tekście określenia bohaterów. Rozwój fabuły ukierunkowany jest na wykazanie zagrożenia, które doprowadziło do zniszczenia świętego miasta Jerozolimy i zbezczeszczenia świątyni oraz sprzeciwu prowadzącego do walki o wierność Bogu i zawartego z Nim przymierzu.

W trzecim punkcie pierwszego rozdziału czytamy o teksturze otwarcia, rozwinięcia i zakończenia, miejscu Pierwszej Księgi Machabejskiej w kanonie Septuaginty i katolickim, o strukturze całej Księgi i badanych dwóch pierwszych rozdziałów. W ostatnim, najkrótszym, o teksturze argumentacyjnej: pokazaniu potrzeby obrony przymierza.

Drugi rozdział rozprawy Autor poświęcił omówieniu Przymierza w interteksturze tekstu, wpływom otaczającego Natchnionego Autora świata: wykorzystaniu innych utworów literackich, kultury, w której został stworzony, wpływom uwarunkowań społecznych: ról, instytucji, kodów i więzi społecznych. Badając interteksturę oralno-piśmienniczą, stwierdza, że 1 Mch 1 – 2 nie zawiera wprost żadnych cytatów, ale wiele nawiązań do tekstów biblijnych (w wersji LXX) ukazujących podobne sytuacje w dziejach Izraela. W punkcie poświęconym interteksturze kulturowej Autor rozprawy przytacza sformułowania nawiązujące do związanych z przymierzem tematów prawa, kultu i ziemi. Intertekstura historyczna wiąże się z dekretem Antiocha IV Epifanesa, obrabowaniem, zniszczeniem i zbezczeszczeniem świątyni, które Autor rozprawy omawia bardzo dokładnie na podstawie starożytnych dokumentów i współczesnych opracowań.

Rozdział trzeci ukazuje Przymierze w społeczno-kulturowej teksturze tekstu. We wprowadzeniu Autor omawia wyróżnione przez V. Robbinsa za B. Wilsonem siedem typów grup różnie podchodzących do świata i zachodzących w nim przemian społecznych oraz pięć rodzajów kultur, których cechy posłużą do analizy treści 1 Mch 1 – 2: przedstawienia sytuacji w Ziemi Świętej po dekreście Antiocha i sprzeciwu wobec niego kapłana Matatiasza. Zwraca uwagę na honor i wstyd jako najważniejsze wartości dla ówczesnych ludów basenu Morza Śródziemnego: omawia określające je terminy, honor dziedziczny, honor i wstyd w rodzinie, honor nabywany, by omówić narracyjny kontekst 1 Mch 2,15-22 w optyce honoru i wstydu:

odwołanie się do honoru Matatiasza przez urzędników wykonujących dekret króla, odpowiedź Matatiasza i werdykt publiczności: Żydów obecnych podczas wydarzenia oraz czytelników. Analizuje finalne kategorie kulturowe, by określić miejsce badanego tekstu w kulturze mu współczesnej i jego stosunek do niej, która kultura jest dominująca: czy powszechnie panujący hellenizm, czy judaizm jako kultura alternatywna. W podsumowaniu określa judaizm jako kulturę alternatywną, która skłania Izraelitów do wierności przymierzu, ale nie dąży do zmieniania czy zastępowania dominującej kultury hellenistycznej.

Ostatni rozdział jest poświęcony przymierzu w sakralnej teksturze tekstu. Porusza tematy bóstwa, świętej osoby, Boskiej historii, zbawienia człowieka, ludzkiego zaangażowania, wspólnoty religijnej i etyki.

W zakończeniu Doktorant podsumowuje swoje badania i stwierdza osiągnięcie założonego celu: pokazanie przymierza jako głównego tematu na każdym poziomie tekstu 1 Mch 1 – 2; „przekonanie czytelnika o słuszności idei przymierza oraz o konieczności podążania za jego wskazaniem” (s. 198) i wskazuje perspektywy dalszych badań przy zastosowaniu metody socjoretorycznej w całej Pierwszej Księdze Machabejskiej.

Obszerna bibliografia zawiera ponad 200 pozycji: Tekstów źródłowych i przekładów (19), komentarzy do 1 Mch (9) oraz innych ksiąg biblijnych (10), opracowań szczegółowych i monografii (64), opracowań ogólnych (89), pomocy (10) po polsku, angielsku, niemiecku, francusku i włosku. Wiele pozycji polskojęzycznych pokazuje ubogacanie naszej literatury w stosunku do poprzednich lat.

Poszczególne rozdziały i punkty rozpoczynają się przedstawieniem podejmowanej tematyki, kończą podsumowaniami, które pomagają ogarniać treść rozważań i zwracają uwagę na wyniki przeprowadzanych analiz.

Budzą uznanie dokładne analizy, znajomość filologii, odniesienie do hebrajskich tekstów. Jedyne zastrzeżenie merytoryczne dotyczy nazwania na s. 132 Jojariba, przodka Matatiasza, jednym z czterech synów Aarona. Niżej, słusznie za 1 Krl 24,7 Doktorant pisze o losie dla potomków Jojariba jako potomka Elezara (syna Aarona). Możliwe, że pomyłka wynikła z wymienienia na pierwszym miejscu w 1 Krn 24,7 Jojariba jako jednego z dwudziestu czterech przodków rodów kapłańskich rzucających losy.

Rozprawa wzbogaca skromną polskojęzyczną literaturę poświęconą Księgom Machabejskim. Bardzo dobrze omawia podstawowy temat teologiczny badanego fragmentu i całej Księgi. Pokazuje celowość stosowania nowej metody, a właściwie zespołu metod badania tekstów biblijnych.

Tekst jest pisany poprawnym i ładnym językiem, czyta się go z przyjemnością. Zawiera jednak wiele błędów literowych, których nie pokazuje komputer – zwykle brak ostatniej litery w wyrazie, co powoduje, że formy gramatyczne w zdaniu się są w tych słowach odpowiednie. Zapewne autor – młody duszpasterz pracujący w dużej parafii stanowiącej równocześnie ważne narodowe sanktuarium – za bardzo zawierzył w pomoc elektronicznych środków i nie zawsze uważnie przeczytał tekst. Również interpunkcja czasem wymaga dopracowania (zwłaszcza przecinki po zdaniach i zwrotach wtrąconych albo zbędne oddzielanie rozbudowanego podmiotu od orzeczenia lub też – zapewne pod wpływem tekstów angielskich i popularnych polskich publikacji – oddzielanie rozbudowanych okoliczników). Są to rzeczy drobne, które zaznaczyłem w elektronicznej wersji pracy i przesłałem autorowi, by mógł szybko je poprawić przed oddaniem rozprawy do druku.

Zauważone usterki w niewielkim stopniu obniżają wartość rozprawy. Uważam, że stanowi ona cenny wkład w polską myśl teologiczną jako świadectwo dobrego opanowania metod pracy naukowej nad tekstem biblijnym i zastosowania nowych podejść w opracowywaniu tematów ksiąg natchnionych. Dlatego stawiam wniosek o dopuszczenie Doktoranta do dalszych etapów przewodu.

o. Tomasz M. Dąbka OSB

Kraków-Tyniec, 26 X 2020